

OMÓWIENIA. RECENZJE. WSPOMNIENIE

Jan Bernard, *SONETY O FRYDERYKU CHOPINIE* Wybrał, przełożył i opracował Jan Orłowski, Wydawnictwo Muzyczne POLIHYMNIA, Lublin 2015, s. 66.

Nakładem lubelskiego wydawnictwa Polihymnia ukazał się niewielki, ale zasługujący na uwagę badaczy i czytelników tomik wierszy Jana Bernarda pt. *Sonety o Fryderyku Chopinie* w przekładzie i opracowaniu Jana Orłowskiego. Autor to współczesny poeta rosyjski o polskim rodowodzie, mało znany w naszym kraju. Tymczasem – jak czytamy w *Słowie od tłumacza* – jego dorobek poetycki jest imponujący i w pełni zasługuje na uznanie. Obejmuje kilkanaście zbiorów poezji, w których poczesne miejsce zajmuje tematyka polska. Rozmiłowany w polskości i Polsce poeta uważa ją za swoją pierwszą ojczyznę (urodził się w Warszawie w 1937 roku). I chyba z tego względu wiersze Bernarda zainteresowały znanego badacza związków kulturowych polsko-rosyjskich, Jana Orłowskiego. Swoistym zaskoczeniem było wystąpienie w roli przekładowcy poezji wybitnego komparatysty, autora niezwykle cennych tomów recepcyjnych: *Z dziejów antypolskich obsesji w literaturze rosyjskiej. Od wieku XVIII do roku 1917*, 1992 oraz *Miecze i gałązki oliwne. Antologia poezji rosyjskiej o Polsce (Wiek XVIII–XX)*, 1995. Twórczość Bernarda od dawna była znana polskiemu uczonemu, bowiem już we wspomnianej antologii zamieścił kilka jego wierszy wraz z notą o autorze. Podjęcie się trudu tłumaczenia wierszy Bernarda jest wyrazem miłości Orłowskiego do poezji i przejawem szacunku dla autora. W recenzowanym tomie daje obszerną charakterystykę życia i twórczości poety stwierdzając w konkluzji: „[...] polskie pochodzenie poety sprawiło, że stał się on prawdziwym polonofilem we współczesnej literaturze rosyjskiej. Polskie motywy weszły na stałe do jego poezji” (s. 62).

Jan Bernard wiele wierszy poświęcił wybitnym twórcom kultury polskiej – Mickiewiczowi i Chopinowi. Miejsce szczególne w jego poezji zajmuje życie i twórczość naszego wielkiego kompozytora i te wiersze niewątpliwie zasługują na zainteresowanie polskiego odbiorcy. Pisząc o fascynacji rosyjskiego poety Chopinem i jego dziełem Orłowski wskazuje na dwie jej główne przyczyny: polskie pochodzenie poety i ogromną popularność muzyki Chopina w Rosji w różnych epokach. Stwierdza:

„Chopin jest w Rosji najpopularniejszym obcym kompozytorem. Jego muzyka cieszy się w tym kraju niesłabnącym powodzeniem już od ponad półtora stulecia” (s. 5). Warto przypomnieć, że muzyka Chopina stała się źródłem inspiracji dla wielu poetów rosyjskich XIX i XX wieku, takich jak A. Fet, I. Miatlew, A. Głazunow, K. Balmont. M. Cwietajewa czy B. Pasternak (żeby ograniczyć się do najbardziej znanych). Urzekła też współczesnego poetę Jana Bernarda, który poświęcił Chopinowi trzy zbiory sonetów: *Serce Fryderyka Chopina* (2008), *Pożegnanie z Laskiem Bulońskim* (2010), *Świat Chopina* (2012).

Zbiory te liczą ponad trzysta wierszy! Liczba to imponująca, ale – jak pisze tłumacz w jednym ze swych artykułów – „liczebność może niekiedy szkodzić jakości. Wśród tych [...] sonetów trafiają się również utwory słabsze pod względem artystycznym”¹, o treści banalnej i ekliwie sentymentalnej wymowie. Zrozumiałe, że nie one stały się przedmiotem zainteresowania tłumacza. Orłowski wybrał do swej mini-antologii 40 wierszy, które przetłumaczył na język polski zachowując kształt poetycki oryginału. Znamienne, że ulubioną formą wypowiedzi poetyckiej Bernarda stał się sonet – jeden z najbardziej kunsztownych gatunków lirycznych, tradycyjnie uznawany za sprawdzian mistrzostwa i wirtuozerii stylu poetów. Ograniczenia i utrudnienia formalne, jakie stwarza sonet, również od tłumacza wymagają dużych umiejętności poetyckich. Jak poradził sobie z tymi wymaganiami Jan Orłowski?

Wybór sonetów – dokonany w oparciu o kryterium reprezentatywności – wiele mówi o zamiśle translatorskim autora przekładów. Chopinowskie sonety Bernarda cechuje swoisty biografizm i tłumacz pragnął zachować tę specyfikę. Pokusił się o odтворzenie w polskiej szacie stylistycznej biografii poetyckiej Chopina, kreowanej w wierszach rosyjskiego poety. Pragnął nakreślić poetycki „portret Fryderyka Chopina według Jana Bernarda” (s. 5).

Z racji ograniczeń ilościowych Orłowski nie mógł przenieść na polski grunt językowy całego bogactwa odniesień biograficznych, występujących w obszernym cyklu Bernarda. Dokonując selekcji tekstów skoncentrował się na tych momentach życia wielkiego artysty, które odcisnęły się wyraźnym piętnem na jego duchowym rozwoju: wspomnienie Żelazowej Woli i sielskiego dzieciństwa, warszawska młodość, emigracyjna tułaczka i ból klęski powstania listopadowego, miłości i romanse jego życia (Konstancja Gładkowska, George Sand, Delfina Potocka), podróże do Anglii, Szkocji, na Majorkę.

Można powiedzieć, że w doborze tłumaczonych sonetów ważną rolę odgrywa swoje kryterium polskości, silnie wyartykułowane w oryginalnych tekstach. Przez zamieszczone w antologii Orłowskiego wiersze Bernarda przewija się – niczym leitmotiv – nuta patriotyczna. W niektórych sonetach jest ona zaledwie zaznaczona (*Drugie spotkanie*, *Smutek o zmierzchu*), w innych – podporządkowuje sobie cały świat przed-

¹ Zob. J. Orłowski, *Chopin w poezji Jana Bernarda*, „Slavia Orientalis” 2010, nr 3, s. 320–321.

stawiony (*Przecucie, Konstancja do Chopina*). W ślad za autorem polski tłumacz w subtelnych rysach kreuje duchowy portret Chopina w wierszach pełnych tęsknoty za ojczyzną i bólu z powodu klęski listopadowego zrywu niepodległościowego. Strofy sonetów przypominają największy dramat życiowy Chopina, jakim była dlań utrata ojczyzny. W poetyckiej wizji Bernarda kompozytor stale powraca do niej myślami, wspominając ciepło rodzinnego domu, malownicze rzędy topoli nad Utratą czy też porywające melodie ludowe. Dręczącą nostalgię umiał wielki artysta przekuć na genialne kompozycje muzyczne: nokturny, sonaty, etiudy, mazurki czy polonezy. Dla wyrażenia tej myśli polski tłumacz posłużył się trafną formułą poetycką, porównując stany psychiczne kompozytora do obrazów przyrody:

Kiedy odczuwał jak na przemian,
Niby przyływy groźnych mórz,
W fortepianowej muzyki brzmieniach
Niepokój i ból wyrażał swój. (s. 17)

Odpowiedni dobór tropów i harmonizująca z treścią organizacja stylistyczno-brzmieniowa tekstu translacji sprawiają, że w świecie poetyckim Bernarda odnajdujemy melancholijny nastrój muzyki Chopina i „słyszemy” melodię nokturnów, jak np. w sonecie *Smutek o zmierzchu*:

Zamglony Paryż za oknami
Wydawał się współczuć w milczeniu.
Chopin boleśnie zasępiony

Myślami wciąż był z powstańcami.
Przeniósł i gości dźwięków tchnieniem
W dalekie nadwiślańskie strony.

(s. 31)

Bernard odszedł od klasycznej formy sonetu, nie zachowując rygoru w układzie rymów i zamiast tradycyjnego 11-zgłoskowca wprowadza często krótsze, 9-sylabowe wersy (co rodzi dodatkową trudność dla tłumacza). Orłowski odtwarza ten schemat, konsekwentnie zachowując układ kompozycyjny oryginału: narracyjno-opisowe czterowiersze i refleksyjne tercyny, jak np. w sonecie *Serce Chopina*. Treścią wiersza jest opis pogrzebu Chopina w Paryżu. Końcowa refleksja odnosi się do spełnienia ostatniej woli kompozytora, aby jego serce spoczęło w umiłowanej ojczyźnie: „Aby na zawsze mogło zostać // Na ziemi, którą tak miłował.” (s. 53). Przykład tego sonetu stanowi dobrą ilustracją sztuki translatorskiej Jana Orłowskiego, która nie polega na dosłownym tłumaczeniu tekstu, ale na adekwatności obrazów przekładu i oryginału.

W osobie Jana Orłowskiego znalazł Bernard subtelny przekładowce i doskonałego znawcę rzemiosła poetyckiego, który z dużym mistrzostwem potrafił oddać liryczny potencjał jego wierszy. Niewątpliwą zasługą polskiego tłumacza jest przyswojenie naszej kulturze znaczącej części cyklu chopinowskich sonetów, będącego ewenementem w dziejach muzyki i poezji światowej.

Danuta Piwowarska
Uniwersytet Jagielloński

Urszula Cierniak, WIARA I WŁADZA. WOKÓŁ SPORU O KATOLICYZM I CHRZEŚCIJAŃSKĄ EUROPE W DZIEWIĘTNASTOWIECZNEJ MYŚLI I LITERATURZE ROSYJSKIEJ, Częstochowa: Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2013, ss. 362.

Najnowsza książka Urszuli Cierniak, rusycystki i etnologa, zajmującej się zagadnieniami dotyczącymi związków między religią a rosyjską literaturą i kulturą, poświęcona jest polemice na temat katolicyzmu i przyszłego oblicza chrześcijaństwa, jaka toczyła się w XIX wieku w Rosji. Badaczka postawiła sobie za zadanie zweryfikowanie rozpowszechnionego stereotypu, jakoby stosunek Rosjan wobec katolicyzmu był jednoznacznie negatywny, i przypomnienie takich mało znanych postaci, jak rosyjscy konwertyci – redemptorysta Władimir Pieczerin czy jezuita Iwan Gagarin. Katolicyzmowi przywrócone zostało dzięki temu jego właściwe miejsce w myśli rosyjskiej XIX wieku – ważnego punktu odniesienia oraz inspiracji dla rozmyślań historiozoficznych, w szczególności dotyczących misji papieżstwa i prawosławia w Europie.

To właśnie ta prawosławno-katolicka dyskusja na temat przyszłości Europy, a zwłaszcza jej mniej znany, katolicki element, stała się przedmiotem badań Cierniak. Badaczka skupiła się przede wszystkim na analizie wypowiedzi publicystycznych poświęconych teologicznym, społeczno-historycznym oraz ideowym rozbieżnościom między chrześcijaństwem wschodnim i zachodnim, sięgając również do imponującej liczby materiałów źródłowych, takich jak autobiografie i listy rosyjskich katolików czy prace apologetyczne i polemiczne, zarówno prawosławne jak i katolickie. Podziw budzi różnorodność wykorzystanych w monografii opracowań naukowych dotyczących rosyjskiego katolicyzmu i polemiki prawosławno-katolickiej – są tu prace w języku polskim, rosyjskim, francuskim, angielskim i niemieckim. Godny odnotowania jest też interdyscyplinarny charakter recenzowanej książki, w której badaczka sięgnęła do metod i kompetencji badawczych z dziedziny filologii, historii idei, dzie-